

Слободан Љ. Јовановић

170 година Тимочке епархије: кратак осврт на рађање духовног живота

У календару јубиларне 2004. године обележавање једног (широј јавности мало познатог) догађаја има посебну важност. Од одређеног тренутка у прошлости почињемо да меримо *шок духовној времена* у крајевима припојеним Кнежевини Србији. Само годину дана након присаједињења створено је духовно средиште које је, саобразно приликама, било и извориште првобитне културе и просвећивања; општи значај тог догађаја, утицај и последице сврставају га међу темељне цивилизацијске тековине у овом делу Србије.

Тимочка епархија, која у својим садашњим границама обухвата целу Тимочку и Неготинску крајину (у административном смислу: Борски и Зајечарски округ), основана је на Сретење (15. фебруара) 1834. године. Њена историја до данас није испитивана, нити је грађа о њеном постанку и првом уређењу објављена у потпуности. Основна сазнања потичу из успутних забелешки старих публициста (Милићевић, Карић) и путописаца (Каниц). Неки подаци и документа појавили су се у *Летопису Тимочке епархије* у периоду између два светска рата (Зајечар), а пригодни историјат дат је у *Стогодишњици Тимочке епархије* (Сремски Карловци, 1934).

У овом покушају да укратко изнесемо историју постанка Тимочке епархије, осврнућемо се и на ранију црквену прошлост тимочке области, сматрајући да ће она свакако заинтересовати радозналост читаоца и подстаћи настојања у правцу

бољег и свестранијег сагледавања културне и духовне баштине нашег краја.

I

ПРЕДИСТОРИЈА

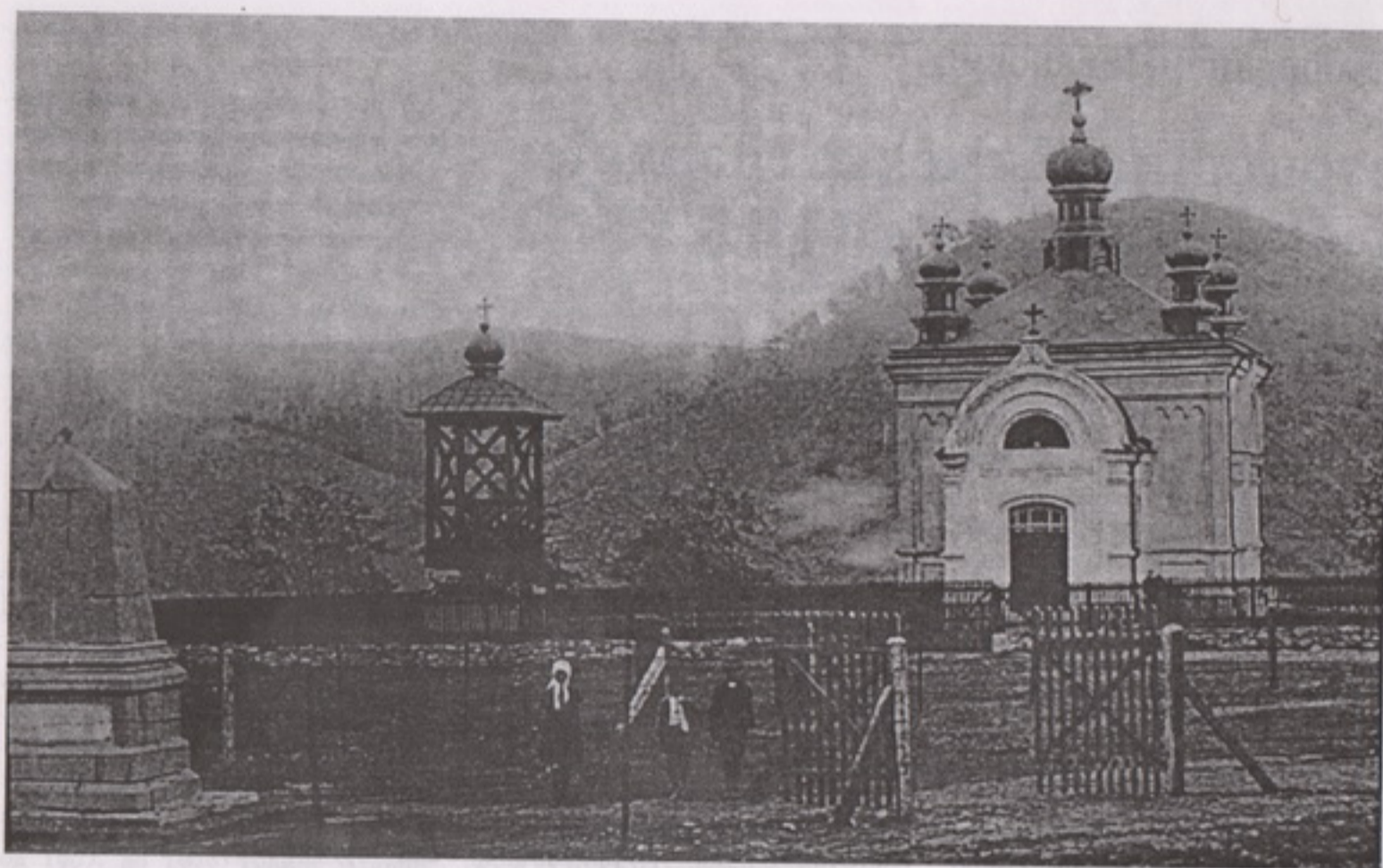
У прво доба ширења хришћанства по северном делу Балканског полуострва, данашња тимочка област потпадала је под географско-административни појам Илирик (Источни Илирик). Пет провинција ове префектуре припадало је Дакијској дијецези – тимочку област обухватала је провинција Приречна Дакија (*Dacia Ripensis*). Приречна Дакија је од 535. године била у црквеном смислу саставни део архиепископије Прве Јустинијане (*Justiniana Prima*), коју је тада установио цар Јустинијан I, по свој прилици са седиштем у Скопљу. Исте године у једној од својих новела Јустинијан помиње град Акве (*Akvae*); том новелом даје се право архиепископу Прве Јустинијане да у њему рукополаже епископа. Град Акве је данашње Прахово на Дунаву, а епископија је обухватала и читаво крајинско-тимочко залеђе. Под оваквом канонском јурисдикцијом тимочка област остала је до прве половине VII века, када су, услед словенске најезде, укинута епископска и архиепископска средишта.

Словенско насељавање на Балкан имало је за последицу да Источни Илирик, у смислу црквене организације, од VIII столећа буде потчињен непосредно Цариградској патријаршији.

У другој половини X века створена је независна словенска држава у Македонији са престоницом у Охриду, која је обухватала и тимочку област; у црквеном смислу јурисдикцију је имала Охридска архиепископија. У повељама из тога времена спомињу се, између осталих, епархије: браничевска, нишка, средачка (софијска) и видинска, из чега се изводи закључак да је тимочка област била саставни део једне од ових епархија или више њих.

У време формирања нових држава на Балкану (бугарске, српске, касније угарске), црквени положај тимочке области био је увек несигуран и несталан, услед учесталих ратова око овог пограничног подручја; такав је њен положај био и пре и после образовања српске и бугарске независне цркве. Она је прелазила из руке у руку час цариградских патријараха и охридских архиепископа, час опет српских и бугарских архиепископа и патријараха. Оскудна и непоздана обавештења осујећују сваки покушај да се о црквеном статусу ове области каже нешто конкретније у периоду од XII до XV века. Из таме времена издиже се једино готово митска фигура српског попа Никодима (крај XIV – почетак XV века), кога традиција наводи као оснивача више десетина цркава и манастира од Књажевца па све до Дунава, укључујући и манастир Буково.

Након турског освајања у првој половини XV столећа изграђена су или обновљена четири манастира у Црној реци: Луково, Врело, Лоз(н)ица и Лапушња. Занимљиво је да се они појављују као једини манастири у Видинском санџаку у првим турским пописима, и сви су се налазили у слабо приступачном западном делу Црне реке. Најчешће помињани ктитор био је Јоан

Православна црква Св. Ђорђа, подигнута 1912. г. у Бору

Радул, „воевода и господин всеј земљи угровлахијској“; овај влашки војвода запамћен је у традицији као мецена седам цркава и манастира на подручју тимочке области. У турско време црквена управа регулисана је према политичкој подели земље, па је тако видински митрополит, постављан од цариградског патријарха, имао „власт“ над целим Видинским пашалуком. Он је успостављао епископате и протопрезвитеријате и хиротонисао владике и игумане манастира.

У XVI веку основани су још неки манастири: Крепичевац, Радулинац, Св. Тројица (код Каменице), Лесковац.

Крајем XVI столећа у манастирима Црне реке пописано је 16 духовника а у 20 насеља 34 сеоска свештеника.

Године 1718. Пожаревачким миром (након аустријско-турског рата 1716–1718) један део тимочке

области потпао је под власт Аустрије. То је довело до значајних промена у црквеној организацији на овом подручју. Септембра 1718. београдски митрополит Мојсеј Петровић проглашен је за аутокефалног и независног архиепископа и митрополита над деловима Србије окупираним од Аустријанаца – поред патријарха у Пећи и митрополита у Сремским Карловцима. Такво стање потрајало је за све време аустријске управе (1718–1739).

Из овог периода постоји један изузетно значајан документ – извештај о стању крајинских парохија из 1736. године, који је након визитације саставио изасланик београдског митрополита. По овом извештају, у Крајини је било осам свештеника „српског рода“, који су се најчешће учили у манастирима Буково и Блаца (Блатни манастир, Блаце, Блато – назив по неготинском блату). Од осталих свештених лица, један

је био из Бугарске, а дванаест из „Каравлашке“. И влашки свештеници користили су српске црквене књиге, а и код српских и влашких пароха могло се наћи руских црквених књига („псалтир московски“, „октоих московски“, итд.). О стању образованости овог свештенства говори податак да чак ни неготински поп Стојан није знао Десет божјих заповести и Седам светих тајни, и да су, код већине свештеника, од књига пронађени само требник и молитвеник. Парохијски свештеници служили су код својих кућа и држали су по једног или двојицу ученика. Поп Дамјан Братинковић опслуживао је Луку, Речку и Горњане (Лука и Горњане су једина насеља нашег подручја која се у овом извештају помињу). Он је био ученик сиколског свештеника Георгија Веселиновића.

Након поновног успостављања турске власти враћено је пређашње стање: Видинска митрополија, односно Цариградска патријаршија до-

била је канонску јурисдикцију над црквеном организацијом читавог Видинског пашалука, и тако је остало све до присаједињења ових крајева Србији.

II

ЕПАРХИЈА

Корене будуће епархије у оквиру Србије наслућујемо још у време Првог српског устанка. Тимочком облашћу управљао је митрополит београдски, о чему сведочи и наредба Совјета Хајдук-Вељку Петровићу приликом његовог именовања за војводу неготинске нахије: „...да се не мешате у свештенички чин, којим митрополит да суди“.

За време кнеза Милоша, све до 1833. године, тимочка област била је под турском управом, иако је Акерманском конвенцијом из 1826. признато право Србији на ове „отргнуте“ крајеве. На основу ове конвенције, Милош Обреновић је још пре Хатишерифа из 1833. године уредио црквени положај своје земље, на основу споразума са Васељенском патријаршијом у Цариграду. По том споразуму, Србији је призната одређена црквена аутономија: митрополите и епископе у Србији бира народ, а васељенски патријарх их потврђује и посвећује. Већ 1831. створена је у земљи нова црквена јерархија – грчки митрополити и епископи опозвани су из Србије, а на њихово место дошле су српске владике. На тај начин створени су услови за канонску јурисдикцију Карловачке митрополије на територији Србије, укључујући и још неприсаједињене крајеве.

Први епископ тимочки, Доситеј Новаковић, посвећен је на Сретење 1834. године. Избор епископа Доситеја пада у оно време када је Милош Обреновић обилазио новоослобођене нахије (1833). Тада је Доситеј назначен од стране кне-

Изградња нове православне цркве Св. Ђорђе у Бору

за Милоша за епископа „доњих крајева“, са седиштем у Зајечару.

У почетку се нова епархија звала тимочка, и под тим називом је позната све до смрти првог епископа (1854). Од тада (и због премештања седишта епископије у Неготин), па све до 1890. године, носи назив неготинска, а епископ се зове – епископ неготински. Законом о црквеним властима из 1890. седиште епархије пренето је поново у Зајечар и повраћен јој је стари назив – Тимочка епархија.

Тимочка епархија је обухватала четири округа: алексиначки, гургусовачки, крајински и црно-речки, са четири протопрезвитеријата: алексиначки, гургусовачки, неготински и зајечарски. Законом из 1890. отпали су из алексиначког округа срезови алексиначки, моравички и ражањски, а од гургусовачког (књажевачког) срез сврљишки.

Указом од 1. децембра 1886. године Тимочка епархија је била укинута. Не зна се поуздано шта је

био прави разлог за ову драстичну одлуку, мада се (као повод) наводило да је то учињено „у интересу штедње“. Нестабилне прилике у земљи – након непромишљене авантуре краља Милана и пораза у рату против Бугарске (1885) – указују на политичку позадину оваквог поступка. Тек на интервенцију чувеног архимандрита Нићифора Дучића – „из религиозних, државних и националних разлога“, приликом усвајања Закона о црквеним властима 1890. године, Тимочка епархија је поново успостављена и утврђена као самостална епархија.

У својој историји тимочка епископска столица била је два пута упражњена: 1883–1886. и 1913 – 1919.

Тимочком епархијом управљали су епископи: Доситеј Новаковић (1834–1854); Герасим Стојковић (1854–1865); Евгеније Симоновић (1865–1880); Мојсеј (1880–1882); Мелентије Вујић (1891–1912); Иринеј Тирић (1919–1921) и, од „старијих“ епископа (рукоположених пре доношења новог Устава Српске православне цркве 1932), Емилијан Пиперковић (1922–1970).